

Nauka o stvoření z pohledu pravoslavné teologie

Výtah z knih

Autor: Jaroslav Fogl

Datum: 18. 5. 2007

Obsah

OBSAH.....	2
1. STVOŘENÍ.....	3
1.1. ZÁKLADNÍ NÁČRT DOGMATU O STVOŘENÍ.....	3
1.2. HLUBŠÍ SEZNÁMENÍ S DOGMATEM O STVOŘENÍ.....	4
1.3. TROJEDINÝ BŮH – STVOŘITEL	5
1.4. POLEMKA SV. OTCŮ S ORIGENEM.....	6
1.5. STVOŘITELSKÉ DÍLO.....	9
1.5.1. <i>Neviditelný svět</i>	9
1.5.2. <i>Zlí andělé</i>	11
1.5.3. <i>Viditelný svět</i>	13
2. STVOŘENÍ ČLOVĚKA.....	14
2.1. BIBLICKÝ POPIS STVOŘENÍ ČLOVĚKA.....	14
2.2. ČLOVĚK STVOŘEN JAKO BOŽÍ OBRAZ.....	15
LITERATURA.....	18

1. Stvoření

1.1. *Základní náčrt dogmatu o stvoření¹*

- Ve vztahu ke stvoření se Bůh projevuje jako Stvořitel, Spasitel, Utěšitel a Soudce.
- Toto zjevení Boha jako Stvořitele světa, vyjádřila církev v prvním článku Symbolu víry: „*Věřím v jednoho Boha... Stvořitele nebe i země, všeho viditelného i neviditelného*“² Tímto vyznáním vyjádřila církev Bohem zjevenou pravdu, že svět nevznikl sám ze sebe, ani nevznikl náhodou, ani neexistuje od věčnosti, ale že svojí existenci má od Boha – Stvořitele.
- Na počátku všeho stojí Bůh, bez kterého by nemohlo nic existovat, získat život: „*Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest*“ (Jan 1,3).
- Když Boží zjevení mluví o Bohu jako Stvořiteli nebe a země, rozumí pod pojmem nebe a země vše, co vzniklo Boží vůlí – tedy všechno stvořené.
- Boží zjevení neztotožňuje Boha se světem a nečiní Boha závislým na stvoření. Naopak stvoření je od prvního okamžiku závislé na Stvořiteli.
- Pokud Bůh stvořil zemi, je tedy jasné, že veškeré stvoření je dílem Svaté Trojice. O tomto svědčí i některé úryvky Písma svatého (srov. 1Kor 8,6 a Gen 1,2)
- Pravdu o účasti Božských hypostází (osob) na stvoření je vyjádřeno i v nicejsko-cařihradském vyznání víry:
 - Bůh Otec je Stvořitelem světa
 - Bůh Syn – skrze Něho je všechno učiněné
 - Bůh Duch svatý – oživujícím prvkem všeho
- Avšak dogma o stvoření nesvědčí pouze o stvoření světa Bohem, ale též, že vše stvoření je dílem Boží Trojice, která vše tvoří z ničeho (ex nihilo). Tedy před stvořením neexistovalo nic, pouze jeden Bůh v třech hypostázích (osobách). Avšak nelze říci, co bylo před stvořením – Bůh neměl počátek – tento počátek se objevuje spolu se stvořením. Tehdy vniká do stvořených věcí čas s kategoriemi „před“ a „po“. - „*Prosím tě, dítě, pohlédni k nebi i na zemi, na všechno, co je zde vidět, a věz, že to Bůh udělal ne z toho, co bylo, a že i lidský rod takto povstal*“ (2Mak 7,28)
- Je však třeba se vyvarovat: Bůh není totožný se světem, ani svět a Bůh nejsou věčné principy, které žijí nezávisle na sobě.
- Bůh tvoří svět z lásky, ne z nějaké nevyhnutelnosti, nebo donucení. Proto vše, co tvoří

¹ Celá kapitola je výtahem z: BELEJKANIČ, I. *Pravoslavné dogmatické bohoslovie I.* s. 65-67.

² Srov. s Nicejsko-cařihradské vyznání víry

1.2. Hlubší seznámení s dogmatem o stvoření³

- Svět je stvořen Boží vůlí. Svět je tedy ve své podstatě jiný než Bůh. Nevzniká na základě nějakého oddělení nebo „výron“ Boha (imanence), ale je tvořen z lásky (Energie).
- Jedině křesťanství anebo přesněji židovsko-křesťanská tradice zná absolutní pojem stvořeného. Stvoření z ničeho (ex nihilo) je dogma víry. Tato víra byla poprvé vyjádřena v Bibli ve II. knize Makabejské (7,28), kde matka přesvědčuje syna, aby šel na mučednictví, a praví: »Pohlédni na nebe a na zemi, uvidíš všechno, co obsahuje, a pochopíš, že Bůh je stvořil z ničeho« (ek ouk onton "z nejsoucích" — překládá Septuaginta). Připomeneme si, že (ouk) je záporka radikální, která na rozdíl od jiné záporky (mi) nenechává ani špetku místa pochybám, a že zde je tento radikální zápor používán systematicky v rozporu s gramatickými pravidly, a oceníme celou naléhavost tohoto (ouk). Bůh netvořil z něčeho, nýbrž z toho, co není, z »nebytí«.
- V jiných učeních se například setkáme s myšlenkou tvoření jako Božského procesu. Svět je zde projevem nebo emanací (výronem)⁴ Božství. To by totiž znamenalo, že je svět kleslý Bůh, který se snaží, aby se znovu stal Bohem. Svět vzniká buď jako důsledek nějaké tajemné katastrofy – důsledek boje Boha se zlem, nějaké vnitřní nutnosti, nějakého podivného kosmického »táhnutí«, v němž se Bůh snaží uvědomit si sebe Sama. Oběma těmito variantám chybí idea stvoření »z ničeho«, ex nihilo. V křesťanském učení je ovšem sama hmota stvořením.
- Stvoření je tedy svobodný akt, akt Božího daru. Stvoření nepodmiňuje Boží bytost žádnou »vnitřní nutností«. Dokonce ne ani mravními motivy, jimiž se někteří občas snaží zdůvodnit stvoření.

³ Celá kapitola je výtahem z: LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická teologie*. kap. 2.1. Stvoření překl. Pavel Aleš. 2. upr. vyd. Praha: Pravoslavné vydavatelství, 1994. [cit. 18-05-2007] Dostupné na WWW:

<<http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>>

⁴ Plotinova filosofie (pozn. autor – z přednášek prof. Karla Skalického na TF JCU České Budějovice v r. 2005.):

- Na počátku je HEN (jedno jedino) a to má v sobě veškerou plnost, kterou přetéká. To, co vyteče je NOUS – ROZUM (= první vědomí HEN; Árius je ve svém uvažování nahradil slovem Logos) Z NOUS vytéká PSYCHÉ (duše světa) a z ní se pak oddělují další jednotlivé dušičky.
- Vše má stejnou podstatu s HEN – jsou soupodstatné. Dušičky jsou vlastně rozdrobené božstvo HEN, které je obaleno hmotou (hylé) - Z HEN vše vychází a znovu se tam musí vrátit. – podobně je koncipována i teologická suma sv. Tomáše Akvinského.
- HYLÉ je Aristotelem pojmenováno jako ČISTÁ MOŽNOST (pura potentia), která touží po uskutečnění, po získání formy. Hmota je touha po formě. Hmota = hlad – hlad po dušičkách.
- Tělo zabalilo dušičky = člověk jako vězení drobečků božstva
- DUŠIČKY obalením těla zapoměla na svůj původ, aby se připomněly je třeba otřes = zjevení. Zjevením si duše vzpomene, že je kouskem božstva = návrat duše tam, odkud se vrátila.
- V Plotinově filosofii chybí stvoření – je tam pouze vycházení, výron, vyvěrání z božství = emanace.

- Bůh — Trojice je plnost lásky. Aby mohl vylévat Svou lásku, na to nepotřebuje »druhého«, protože »druhý« je už v Něm, v hypostasích, které se vzájemně pronikají. Bůh je proto Tvůrce, jelikož si přál jím být. Jméno »Tvůrce«, »Stvořitel« je druhotné ve vztahu ke třem jménům Trojice.
- Boží tvoření je tedy svobodný akt, plně svobodný. Tato svoboda však nelze v žádném případě ztotožnit se svévolí. Boží svoboda vychází z jeho dobroty a lásky, ne z Jeho oproštění od nějakých zákonů.⁵
- Samo bytí Boha se odzrcadluje ve stvoření a volá stvoření ke spoluúčasti na Jeho Božství.
- Tvořit neznamena odrážet v zrcadle, i kdyby zrcadlem byla prvotní hmota. Také to neznamena marnivě se rozdílet a potom opět všechno v Sobě shromáždit. Tvořit znamená vyvolávat k životu skutečnosti zcela nové a svobodné, i když jsou s touto svobodou spojena určitá rizika, že se stvoření postaví proti vlastnímu Tvůrci a jeho lásce.
- Vše je tedy tvořeno z ničeho (ex nihilo). »Nihilo« zde prostě znamená tolik, že »před« stvořením neexistovalo nic »vně« Boha. Toto »vně« existuje pouze díky stvoření. Stvoření je onou »prostorovostí« - místem, časem, tvarem, rozměrem apod., která činí ze stvořeného stvoření.
- Nebytí (nihilo) se nemůže stát bytím (existencí) na základě nějakých zákonů. Kde nic není, tam nemůže něco vzniknout. Proto bytí není založeno samo na sobě, ale na Boží vůli, tedy je tvořeno pouze a jedině Boží vůlí, bez které nemůže existovat. A právě toto je pro stvoření to neochvějné, neměnné. Je to tento vztah k Bohu, bez které není existence možná. Pokud se však stvoření vztahuje samo k sobě, redukuje svoje bytí na nebytí (nihilo).⁶

1.3. Trojjediný Bůh – Stvořitel⁷

- Stvoření je dílo Přesvaté Trojice. Symbol víry nazývá Otce »Stvořitelem nebe i země«, o Synovi praví »skrze něhož vše učiněno jest« a Ducha Svatého nazývá »Oživujícím« (doslova »tvořícím život«, "zoopoion"). Vůle Tří je jediná, je to vůle tvořivého činu. Proto Otec nemůže být Tvůrcem, aniž by byl Tvůrcem Syn a aniž by byl Tvůrcem Duch.
- Tři Osoby tvoří společně, ale každá sobě vlastním způsobem. Stvořené bytí je výsledkem jejich tvůrčí součinnosti. Podle slov sv. Basila Velikého, Otec je »prvopříčina všeho stvořeného« - princip i základ jednoty Svaté Trojice i spásy člověka, Syn je »příčina činná« -

⁵ Pozn. autor

⁶ Úprava autor podle LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická teologie*. kap. 2.1. Stvoření překl. Pavel Aleš. 2. upr. vyd. Praha: Pravoslavné vydavatelství, 1994. [cit. 18-05-2007] Dostupné na WWW:

<<http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>>

⁷ Úprava autor podle LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická teologie*. kap. 2.2. Trojjediný Bůh – Stvořitel a Božské ideje. překl. Pavel Aleš. 2. upr. vyd. Praha: Pravoslavné vydavatelství, 1994. [cit. 18-05-2007] Dostupné na WWW:

<<http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>>

princip spásných činů, osobní zjevení lásky Boha lidem, Duch je »příčina zdokonalující« - princip posvěcující, působící na srdce člověka.

- Bůh však působí jako celek zjevující se v působení a vlastnostech jednotlivých hypostáz (osob) (pozn. autor)
- Všechno bylo vytvořeno Logem, právě Logos uděluje stvořenému světu nejen onen »řád«, o němž svědčí samotné jeho jméno, nýbrž i celou jeho ontologickou realitu. Logos je ta Božská výheň, odkud proudí tvůrčí paprsky, ony každému stvoření vlastní »logy« (logoi), ona »nehynoucí« slova Boží, jež současně vyvolávají k bytí všechno stvoření a volají je k Bohu. Tak každá stvořená bytost má svou »ideu«, svůj »mysl« v Bohu, v zámyslu Tvůrce, který tvoří ne ze svévole, nýbrž »rozumně« (i v tom spočívá jeden z významů Loga). - Krátké porovnání nám dovolí pochopit, že Otcové, třebaže využili některých prvků řecké filosofie, ve skutečnosti plně obnovili jejich obsah, jenž v souhrnu vyznívá u nich mnohem bibličtěji, než platónsky.
- Otcové chápali Boha nejen jako Rozum obsahující Božské ideje, ale věděli, že Jeho jousnost je víc než ideje. On je Bůh svobodný a Osobní, jenž vše tvoří svou vůlí a svou velemoudrostí. Ideje všech věcí jsou obsaženy v této jeho vůli a této velemoudrosti, nikoliv však v samé Boží bytnosti. Přesto však nelze v žádném případě redukovat svět na špatnou kopii. Svět je originální a dokonalý, protože je stvořen Bohem, avšak není Bohem. (To dosvědčuje odmytizování světa v knize Genesis – pozn. autor) Otcové, přestože využily Platónovy myšlenky o idejích, zavrhnli dualismus, který je velmi nebezpečný. Použili sice Platónovy pojmy, ale dali jim biblický obsah. Proto tyto ideje označovaly Boží tvůrčí vůli, živým slovem Boha, které bylo vysloveno a skrze toto vyslovení bylo vše učiněno.
- Tvořící Bůh myslí stvoření, a právě tato myšlenka způsobuje, že bytí věcí je reálné. Ideje - to je velemoudrost Božského aktu, anebo, přesněji, moudrost v činnosti, dokonce exemplarismus, chceme-li: »obrazy«, ale obrazy dynamické, obrazy »chtění — myšlenek«, »myšlenek — slov«, v nichž jsou založeny »logoi« věcí.
- Božským slovem je svět vyvolán ze svého nebytí a existuje slovo pro každou věc, slovo je v každé věci, slovo, které je normou jejího existování i cestou k jejímu proměnění.

1.4. Polemika sv. otců s Origenem⁸

- Patristické učení o stvoření světa bylo velmi dlouho diskutované v polemice s origenismem a arianismem. Problém byl v tom, že řecká koncepce stvoření nebyla totožná s biblickým pohledem na stvoření z ničeho a pouhým slovem. Řecká koncepce si totiž nedovedla

⁸ Úprava autor podle BELEJKANIČ, I. *Pravoslavné dogmatické bohoslovie I.* s. 68-71.

představit to, že by něco mohlo vzniknout z ničeho. Proto i svět musel mít něco z božství – nous, nebo logos (prapočátku), z jehož výronu, boje apod. vzniká svět, který přijímá hmotu. Toto pojetí se projevilo i u Origena, který se snažil řeckou filosofii křesťansky přetlumočit. Přestože je jeho koncepce zcestná, nelze shodit jeho celoživotní snahu a vědecký přínos v inkulturaci evangelia do řecko-římské kultury. (pozn. autor)

Origenovo pojetí

- Origenes vycházel tvrzení, že akt stvoření je projevem Božské přirozenosti. A protože je Boží přirozenost vždy ta samá a neměnná, z tohoto dedukoval, že nikdy nemohlo být období, v kterém by Bůh nekonal svoji stvořitelenskou činnost. V konečném důsledku svět existuje stále, neboť Boží láska vždy potřebuje nějaký předmět. - (De principis I., 2, 10, kde je poplatný Platonově filosofii).
- Origenes tedy věčnost stvoření nerozlišoval od věčnosti Loga (rození Syna), ale spojoval to v jedno. Obě reality tedy mají věčný počátek v Bohu. V tom je obsažen kámen úrazu, který využil Árius, který na základě tohoto pojetí začal tvrdit, že i Logos (tedy Boží Syn), je zrozený v čase a tedy byl čas, kdy Logos neexistoval.
- Společnou chybou Origena i Ária tedy bylo, že nerozlišovali Boží bytnost (podstatu) od Boží vůle. Toto rozlišení bylo základem Atanášové argumentace a obrany trinitární nauky a nauky o stvoření.

Atanášova obrana víry

- Podle sv. Atanáše je stvoření projevem Boží vůle. Tam je odlišná od Boží bytnosti (podstaty). V této Boží bytnosti Otec rodí Syna a toto rození je věčné – mimo čas a prostor a označuje to spíše vztah, než nějaký akt. Stejně je to i s vycházením Ducha Svatého z Otce. Bůh Syn ani Bůh Duch Svatý tedy nezačali existovat skrze akt Boží vůle, ale skrze „vztah“ Boží bytnosti (podstaty).

Správné pojetí nauky

- Je tedy třeba rozlišovat mezi Boží bytností (podstatou) a Božími vlastnostmi, jakými jsou láska, síla, moudrost apod., které poukazují na Jeho existenci a činy ad extra a ne na Jeho bytnost (podstatu).
- Tento rozdíl bytnosti Boha a Jeho stvoření, jako i rozlišení mezi „přirozeným“ rozením Syna z Otce a stvoření všeho skrze akt Boží vůle, najdeme i u sv. Cyrila Jeruzalémského a sv. Jana Damašského.
- Tento rozdíl je považován za základní i u chalcedonské christologické formulace „o dvou přirozenostech“ v Kristu. Tyto dvě přirozenosti totiž žijí ve společenství hypostázní (osobní)

jednoty a nikdy nemůže dojít k jejich smíšení, tedy nemohou se nikdy stát jedinou přirozeností.

- Bůh totiž dal stvořitelským aktem počátek stvoření – jiné bytnosti (podstatě), které je odlišná od Jeho bytnosti (podstaty). Je to však bytnost důstojná Boha, je to ta, která je dobrá a požehnaná. Bůh tedy tvoří stvoření, které je svoji bytností (podstatou, přirozeností) bytím, ne nějakým pouhým odrazem nebo částí něčeho.
- Bůh je láska, která tvoří svět, která jej miluje a plně jej respektuje. Je však také fakt, že stvoření znovu získává svoji původní ztracenou kvalitu, skrze to, že Logos (Božího Syna) přijímá a vytváří hypostatickou jednotu s lidskou přirozeností. Tedy, že Boží Syn, který jím zůstává přijímá omezené lidské tělo a stává se tak součástí světa. (Boží láska je skutečně veliká! - pozn. autor)

Nauka sv. Maxima Izpovedníka

- Východiskem jeho učení o stvoření je jeho učení o Logu, jako principu a počátku všeho stvoření. Souhlasně s Prologem svatého Jana alexandrijská tradice chápala božské Slovo jako předexistující princip. Stvoření světa je tedy aktem Boží vůle, která přivedla k naplnění božské předvěděni od věčnosti založené v Logu. On rozlišoval v Bohu bytnost (podstatu) a Božskou energii.
- Sv. Maxim postavil svoji teorii na tradici pohybu. On tvrdil, že když Bůh stvořil svět, umístil „mimo“ sebe systém dynamických existencí, které se od Něho odlišují tím, že se mění a pohybují k Němu. Logos každého stvoření je v zásadě aktivita, není to existence bez energie, tedy bez pohybu. Tato dynamická koncepce je hlavním argumentem Maxima Izpovedníka v boji proti „monoenergistům“ VII. Století, u nichž se christologie zakládala na tom, že Kristovo člověčenstvo ztratilo svoji autentickou lidskou „energii“ a vůli v důsledku jejího spojení s Božstvím. Podle sv. Maxima Izpovedníka, by lidství ztratilo svoji existenci, kdyby bylo zbavené své vlastní energie, svého vlastního cíle a své vlastní dynamické identity. Takovýto vlastní pohyb přirozenosti je úplně možný pouze tehdy, když je nasměrovaný ke skutečnému cíli, kterým je touha po Bohu, touha dosáhnout s Ním plnosti, čímž lidská přirozenost splní cíl, kvůli kterému byla stvořená. Skutečným cílem existence stvoření není kontemplace Boží podstaty (ta je nedostupná), ale plnost Božské energie.
- Bůh je tedy principem, středem i cílem stvoření. Principem je jako Stvořitel, středem jako prozřetelnost (energie) a cílem jako hranice veškerého stvoření. *Vždyť z něho a skrze něho a pro něho je všechno!* (Řím 11,36).

1.5. Stvořitelské dílo⁹

1.5.1. Neviditelný svět

- Podle svědectví Božího zjevení, Trojjediný Bůh projevil svoji stvořitelskou sílu, nejdříve ve stvoření duchovního světa.
- Všechny duchovní bytosti stvořil Bůh z ničeho a obdaroval je duchovně-mravními vlastnostmi. Tak jak ukazuje Písmo, andělé stvoření byli stvoření k výkonu a hlásání Boží vůle lidem a také na to, aby sloužili Bohu, svému Stvořiteli.
- Pojmenování anděl není pojmenováním, které by vystihovalo tyto duchovní bytosti podle bytnosti (podstaty), ale podle služby, kterou konají. Řecky „angelos“ znamená hlasatel, oznamovatel, ten, který je poslaný.
- Boží zjevení na několika místech používá termín angelos, dokonce i v přeneseném významu. Tímto pojmem jsou označováni lidé, které si Bůh vyvolil, aby zvěstovali Jeho vůli ve světě (srov. Mal 2,7; Mt 11,10; Mk 1,2; Lk 7,27). Ve všech těchto případech v řeckém textu nacházíme angelos. Toto ztotožnění můžeme zdůvodnit jediné tím, že tak jako andělé i Bohem vyvolení lidé konají ve světě tu samou službu.
- Avšak Písmo svaté pod pojmem „angelos“ rozumí zvláštní bytosti svého druhu, které se liší od Boha i od lidí svojí zvláštní bytností (podstatou) a existencí. Jsou skutečně samostatnými a specifickými bytostmi.
- Na samém počátku Bible se přesvědčujeme o tom, že Bůh před bránou ráje staví jako strážce cheruby s ohnivými meči, aby střežili cestu ke stromu života (Gn 3,24).
- Cherubím je samostatná bytost, která vědomě a dobrovolně plní Boží vůli. Na Boží příkaz například vyvedli andělé Lota ze Sodomy (srov. Gn 19,1-15).
- V Písmu svatém máme také mnoho svědectví, o zjevení andělů v dějinách. Andělé vždy vystupují jako bytosti samostatné v úloze prostředníků mezi Bohem a člověkem (srov. 2Sam 24,16-17; 2Kr 1,3-4; Iz 6,2-7; Job 38,7; Job 1,6; Job 2,1).
- I Nový zákon překypuje svědectvími o existenci andělů. V dějinách novozákonního lidu andělé působí od samého počátku až do apokalyptického konce. Nový zákon začíná zjevením archanděla Gabriela Zachariášovi, kterému zvěstuje narození syna Jana, své neplodné manželce (srov. Lk 1,26-28). Při narození Spasitele v Betlémě se zjevilo velké množství andělů, kteří oslavovali novorozence Ježíše (srov. Lk 2,9-13). Anděl se po té zjevuje Josefovi a dává mu konkrétní pokyny k záchraně života Božího dítěte (srov. Mt 1,20; Mt 2,13.19). V Getsemanské zahradě se zjevuje anděl Spasitelovi a posilňuje jej. (Lk 22,43) Anděl odvaluje

⁹ Zpracováno podle: BELEJKANIČ, I. *Pravoslavné dogmatické bohoslovie I.* s. 72-81.

kámen u Kristova hrobu (srov. Mt 28,2 apod.) a též se zjevuje ženám, jímž předává radostnou zvěst o zmrtvýchvstání Ježíše Krista (srov. Mt 28,2-6). Při nanebevstoupení se apoštolům zjevují andělé, kteří zvěstují tajemství druhého příchodu Spasitele (srov. Sk 1,10-11).

- Samotný Ježíš však také mluví o andělech, když říká: „*Pravím vám: Každý, kdo se ke mně přizná před lidmi, k tomu se i Syn člověka přizná před Božími anděly.*“ (Lk 12,8). Když odpovídá Saduceům, kteří popírali existenci věčného života, též se zmínil o existenci andělů: „*Po vzkříšení se lidé nežení ani nevdávají, ale jsou jako nebeští andělé.*“ (Mt 22,30).
- Andělé se též zúčastňují života prvotní církve. První zmínku nalezneme při osvobození apoštolů z vězení (srov. Sk 5,19-20), anděl se zjevuje Pavlovi a posílá je do Říma (srov. Sk 27,23) apod.
- Tuto nauku o andělech vždy ochraňovala a vyznávala církev, když v nicejsko-cařihradském vyznání víry se říká: „*Věřím v jednoho Boha Otce, Stvořitele nebe i země, všeho viditelného i neviditelného...*“
- Andělé tedy v žádném případě, podobně jako my, nemají svůj původ sami v sobě, ale jsou stvořenými Bohem, kteří byli Bohem stvořeni před stvořením viditelného (našeho) světa.
- „*Na počátku stvořil Bůh nebe i zem...*“ (Gn 1,1). Je jisté, že pojem nebe v biblické řeči znamenal místo přebývání Boha, neboť obloha, kterou my nazýváme nebem, je stvořená druhý den. Proto můžeme v tomto stvoření „nebe“ vidět stvoření světa andělů a nepozemských bytostí.
- Když vycházíme z biblického opisu o pokušení prvních lidí, můžeme z toho usuzovat, že už před tím existoval duchovní svět, svět neviditelný, v kterém ještě před pádem lidí došlo k mravnímu převratu, který skončil odpadnutím některých andělů od Boha.

Vlastnosti andělů zjevené v Písmu svatém

- Přirozenost andělů je duchovní – netělesná. Sv. apoštol Pavel je nazývá neviditelnými (srov. Kol 1,16). A proto když se andělé zjevují lidem, nezjevují se takoví jací jsou ve své podstatě, ale tak, aby se stali pro lidi viditelnými.¹⁰
- Z hlediska budoucnosti jsou andělé nesmrtelní, tedy nemohou zemřít (srov. Lk 20,36). Andělé však nejsou smrtelní ze své bytnosti (podstaty), ale díky Boží blahodati (milosti) a díky své poslušnosti Bohu. Působením Ducha Svatého se andělé natolik zdokonalili a utvrdili v dobro, že zůstali imunní vůči zlu a to navždy.
- Svět andělů je číselně nevyjádřitelný, neboť i samotné Písmo mluví o nespočetném zástupu andělů (srov. Žid 12,22 atd.)

¹⁰ Zde je však také možné říci, že náš zrak se stává skrze Bohem zprostředkovanou milost schopným nahlédnout neviditelné (srov. nauka Maxima Izpovedníka) – pozn. autor

- Podle svědectví Písma se dělí andělé podle stupně dokonalosti. „*neboť v něm bylo stvořeno všechno na nebi i na zemi - svět viditelný i neviditelný; jak nebeské trůny, tak i panstva, vlády a mocnosti - a všechno je stvořeno skrze něho a pro něho.*“ (Kol 1,16). Podle Dionýsia Areopagity (spis: O nebeské hierarchii) jsou andělé rozdělení do třech stupňů podle stupně dokonalosti:
 - Nižší hierarchie: andělé, archandělé a knížectví
 - střední hierarchie: panství, mocnosti a síly
 - Vyšší hierarchie: serafíni, chrubíni, trůnové
- Pravoslavná církev vzdává úctu andělům tím, že jim zasvětila dni modlitby.
- Když vzdáváme úctu andělskému světu, je to z toho důvodu, že andělé reprezentují ideální aspekt stvoření. Byli stvořeni před stvořením viditelného světa a jejich posláním je sloužit Bohu a Jeho „obrazu“ - člověku. Myšlenka, která má svůj základ v Písmu svatém, o neustálém oslavování Boha anděly, je častým tématem východních liturgií, zvláště eucharistického kánonu, kterým jsou všichni věrní vyzýváni k tomu, aby se přidali k této oslavě, aby tak obnovili svoji prvotní jednotu s Bohem. Toto obnovené sjednocení nebe a země v Eucharistii je eschatologickým cílem celého stvoření.

1.5.2. Zlí andělé

- Boží zjevení ukazuje a potvrzuje nejen existenci dobrých neviditelných bytostí, ale i zlých. Zlí andělé jsou též jsou samostatnými bytostmi, které se dobrovolně a nenávratně zatvrdili a „zdokonalili“ ve zle. Písmo svaté poukazuje na skutečnou přítomnost zlých andělů a na jejich zjevování se ve světě. Hlavního a nejvyššího ducha zle nazývá hebrejským slovem „satanas“, což se dá přeložit slovem nepřítel nebo podvodník.
- Svátý Justin Mučedník učí, že pojem „satanas“ pochází z hebrejských slov „sata“ (odpadlík – apostates) a „nas“ (had – ofis).
- V Písmu svatém nalezneme mnoho pojmenování zlého anděla: ďábel (diabolos – srov. Mt 4,1-13) , belzebub (srov. Mt 12,24), kníže vzdušných mocností (srov. Ef 2,2), pokušitel (srov. Mt 4,3), Lucifer (srov. Iz 14,12), nečistý duch (srov. Ef 6,12), démon (srov. Mt 7,22), anděl Satan (srov. Mt 25,41)
- To, že jsou ďábel a jeho andělé skutečnými bytostmi, ukazuje Písma svaté, když popisuje působení zlých andělů na lidech a jejich přítomnosti ve světě (srov. Job 1-2; 1Kr 16,14-15; Deut 21,1; Zach 3,1).
- I Nový zákon zřetelně poukazuje na existenci zlých a nečistých andělů. Představuje je jako bytosti samostatné a osobní. Nejdříve jej popisuje jako pokušitele samotného Božího Syna –

Ježíše (srov. Mt 4,1-11; Lk 4,1-13) – zde se projevuje jako osoba samostatná rozumná a svobodná, nad kterou však má Ježíš moc a vyhání zlé a nečisté duchy z jednotlivých lidí.

- Je však nutné, abychom si uvědomili, že Ježíš nejenže nepopírá existenci zlého ducha, ale ve svých odpovědích potvrzuje existenci satana. „*A vyhání-li satan satana, pak je v sobě rozdvojen; jak tedy bude moci obstát jeho království? Jestliže já vyháním demony ve jménu Belzebula, ve jménu koho je vyhánějí vaši žáci? Proto oni budou vašimi soudci*“ (Mt 12,26-27).
- Zlí andělé celou svoji bytost proměnili v nádobu hříchu a jsou též iniciátory zla v lidském světě. Lidé se však dopouštějí hříchu natolik, nakolik se s nimi dobrovolně a svobodně ztotožňují. „*Kdo však se dopouští hříchu, je z ďábla, protože ďábel od počátku hřeší. Proto se zjevil Syn Boží, aby zmařil činy ďáblů*“ (1Jan 3,8).
- Cílem zlého anděla je, aby lidi odvrátil od Boha. To je také důvodem, proč církev žádá zřikání se ducha zla.
- Avšak původ zlých andělů je třeba hledat, ne v Bohu, ale v nich samých, v jejich dobrovolném a svobodném odpadnutí od Boha. Bůh nestvořil zlé anděly. Bůh i je stvořil dobrými, svatými, ale oni nechtěli zůstat v lásce s Bohem. Nechtěli se zdokonalovat v dobrou a pravdu, proto odpadli od Boha. V snaze vyrovnat se Bohu, založili svoje vlastní království zla, jako protiklad Božího Království.
- Z tohoto aspektu jsou důležité slova: „*Váš otec je ďábel a vy chcete dělat, co on žádá. On byl vrah od počátku a nestál v pravdě, poněvadž v něm pravda není. Když mluví, nemůže jinak než lhát, protože je lhář a otec lži.*“ (Jan 8,44). V komentáři sv. Jana Zlatoústého vysvětluje, že tento anděl se sám rozhodl opustit Boží pravdu (~ lásku), vypadl z pravdy, v které přebýval, žil a pohyboval se. Na počátku byl tedy ďábel dobrým. Pýcha však způsobila odpad o Lásky – Boha (srov. Sir 10,15).
- Zlí duchové i po pádu zůstali duchovními bytostmi, ale s úplně změněným mravním stavem a náklonností. Žijí, neboť jim to umožňuje Boží láska, která však též klade hranice jejich síle zla. Démoni totiž nemohou svázat lidi více, než lidé snesou (1Kor 10,13). Neboť Bůh je ochránce a opatrovník stvořených bytostí a nedovoluje démonům, aby úplně potlačili dobro a trvale upevnili zlo ve světě, přestože jej šíří (srov. Lk 22,31).
- Písmo svaté také dosvědčuje, že počet zlých andělů je velký (srov. Lk 11,26; Mt 12,45).
- V. všeobecný sněm odsoudil Origenovo učení o konečné apokatastazi (spasení všeho tedy i ďábla).
- Ze života Ježíše Krista víme, že Boží moc nad zlými anděly je neomezená. Musí se podřítit každému Božímu příkazu. Toto dosvědčuje též jednání Ježíše, který jediným slovem vyháněl

velké množství nečistých duchů (srov. Lk 8,30). I lidem, kteří uvěřili v Krista a dali se pokřtít, je dána moc vyhánět zlé duchy (srov. Mk 16,17). Proto v pravoslavné církvi existuje liturgický čin zbavení člověka nečistých duchů.¹¹

1.5.3. Viditelný svět

- Popis stvoření viditelného světa (srov. Gn 1-3) vede k závěru, že stvoření hmotného světa v sobě nese princip postupnosti. Není důležité, jakým způsobem stvoření probíhalo, to ani není smyslem výpovědi o stvoření, ale důležité je, že vše bylo v souladu s Boží vůlí i moudrostí. Bůh je tedy principem každého bytí.
- Proto také biblický popis stvoření světa není vědeckým referátem, který by měl posloužit fyzice, matematice nebo i jiným vědeckým oborům – to nebyl ani jeho cíl, ale aby si člověk uvědomil, že nic na zemi se pro člověka nemůže stát bohem, že existuje pouze jediný Bůh – Stvořitel, bez něhož ztrácí lidský život smysl.
- Ve biblické zprávě o stvoření není rozpor s vědeckými disciplínami, neboť Bible ukazuje na to, kdo a proč stvořil svět. Věda, na základě svých metod, se může pouze domnívat, jak mohl vzniknout svět, ale nedokáže vysvětlit smysl a původce světa.

¹¹ Losský, V. Dogmatická teologie, Praha 1986, str. 43-44: citované in BELEJKANIČ, I. *Pravoslavné dogmatické bohoslovie I.* s. 79.

2. Stvoření člověka¹²

2.1. *Biblický popis stvoření člověka*

- »I stvořil Bůh člověka podle obrazu Svého, podle obrazu Božího stvořil ho, muže a ženu stvořil je.« Tak se odhaluje tajemství jednotného i množného čísla v Bohu: osobní princip v Bohu vyžaduje, aby jediná přirozenost (natura) byla vyjádřena odlišností Osob, tak musí být i v člověku, učiněném podle Božího obrazu. Lidská přirozenost nemůže být determinována monádou, vyžaduje nikoliv osamělost, nýbrž společenství. Je to dobro v odlišení lásky.
- Lidská láska by však nebyla proniknuta takovým steskem po ráji, kdyby v ní nebylo zůstalo rozpomínání se na prvopočáteční stvořitelství, kdy »druhy« i celý svět byl poznáván zevnitř, a proto neexistovala smrt.
- »A viděl Bůh všechno, co učinil, a hle, (bylo) velmi dobré«, - opakované požehnání, které ovšem připodobňuje člověka k ostatním pozemským existencím, jež se rovněž objevily šestého dne.
- Hle, po vyprávění o stvoření světa v 1. kapitole knihy Stvoření se objevuje v 2. kapitole vyprávění nové. Průběh aktu stvoření je zde podán úplně jinými termíny.
- Nuže, jestliže první vyprávění asimiluje člověka s jinými pozemskými bytostmi v jednom společném požehnání a podtrhuje antropologickou jednotu v perspektivě přírody, pak druhé přesně určuje člověkovo místo. Je zde skutečně podána jiná perspektiva: člověk stojí před námi nejen jako vrchol stvoření, nýbrž jako sám jeho princip. Ze samotného začátku se dovídáme, že ještě nebyly rostliny, protože nebyl stvořen člověk: nebylo člověka na obdělávání země. Poté se podrobně vykládá o stvoření člověka: »A učinil Pán Bůh člověka z prachu země, a vdechl v tvář jeho dech života, a člověk se stal duší živou.« To znamená - jak zdůrazňují Otcové — člověk byl vymodelován Samým Bohem, Jeho rukama, nejen vyvolán pouhým Jeho Slovem (což nás opět přivádí k »úradku« z prvního vyprávění, neboť Syn a Duch jsou »dvě ruce Boží« podle slov sv. Ireneje Lyonského), a dech Samého Boha přeměňuje tuto hlinu na »duši živou«. Někteří chápali tuto »duši živou« jako lidskou duchovnost a tudíž viděli v našem intelektu jistou Božskou emanaci. Avšak kdyby byla naše duše nestvořená, byli bychom Samým Bohem, byť jen obtíženi zemským prachem, a všechno stvoření by bylo pouhou iluzorní hrou.
- Jestliže se člověk stal živým tehdy, když v něho Bůh vdechl dech života, pak k tomu došlo proto, jelikož milost Ducha Svatého je pravý počátek naší existence. (Pokud jde o blízkost

¹² Celá kapitola je výtahem z: LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická teologie*. kap. 2.4. Stvoření: kosmický řád - 2.5. Obraz a podobenství. Překl. Pavel Aleš. 2. upr. vyd. Praha: Pravoslavné vydavatelství, 1994. [cit. 18-05-2007] Dostupné na WWW: <<http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>>

pojmu »dech« — »nozdry«, tu jestliže dech Boží je dechem člověka, pak toto sblížení pojmů je založeno na konkrétní symbolice biblické kosmologie a to vůbec není pouhá metafora, nýbrž reálná analogie, které je ještě dnes užíváno v pravoslavné askesi.)

- Zvířecí svět se v tomto druhém vyprávění objevuje až po člověku a v souvztažnosti k němu proto, aby člověk nebyl už sám, nýbrž aby při něm byl »pomocník, který má k němu vztah«. Adam dává jména zvířatům, která Bůh k němu přivádí, protože Bůh stvořil svět proto, aby jej člověk zdokonaloval. A člověk zevnitř poznává zvířecí bytosti, proniká do jejich tajemství, vládne jejich bohatstvím.
- V tomto druhém vyprávění o stvoření člověka je tedy člověk hypostasí pozemského kosmu a pozemská příroda je pokračováním jeho těla.
- Příroda, nebo zvířena však nemohla být »pomocníkem, podobným jemu«. Tehdy Bůh uvedl na člověka extatický spánek a z nejskrytější hlubiny jeho přirozenosti (ze symbolického »žebra« blízkého srdci) stvořil On ženu a přivedl ji k muži, a muž poznal v Evě bytost sobě »jednobytnou« — »kost z jeho kosti a tělo z jeho těla«.
- Svatí Otcové sblížují vycházení Svatého Ducha s tím, co nazývají »vyjitím« Evy, jež je jiná než Adam, a přece má s ním jednu podstatu. Jednota přirozenosti a pluralita osob už nám mnoho napovídá o tajemstvích novozákonních.
- Tak jako Duch není nižší než Ten, z něhož vychází, tak ani žena není nižší než muž, poněvadž láska vyžaduje rovnost. A jenom láska mohla být pramenem onoho prvotně stvořeného rozdělení, z něhož jako z pramene plyne celá, tolik rozličná jednota lidského rodu.

2.2. Člověk stvořen jako Boží obraz

- Člověk je právě tak jako Bůh bytost osobní, a nikoliv slepá příroda. V tom tkví charakter božského obrazu v něm.
- Zde už nikoliv člověk získává spásu od kosmu, nýbrž kosmos od člověka, protože člověk je hypostase veškerého kosmu, jenž participuje na jeho přirozenosti. I země dostává vlastní osobnostní hypostasní smysl v člověku. Člověk znamená pro kosmos naději, naději na milost a sjednocení s Bohem. Ale v člověku tkví pro kosmos také nebezpečí nezdaru a ztráty. »Stvoření toužebně vyhlíží, očekává zjevení synů Božích,« píše sv. apoštol Pavel. A skutečně »stvoření se podřídilo ne dobrovolně, nýbrž z vůle toho, který si je podrobil, v naději, že i samo stvoření bude osvobozeno z otroctví porušení hniloby (tlení) a uvedeno do svobody a slávy dítek Božích« (Řím 8, 19-21) . Stvoření bylo z viny člověka podmaněno nepořádku a smrti a právě od něho, člověka, který se stal z milosti Synem Božím, očekává své osvobození.

- Tato antropokosmická vazba se uskutečňuje tehdy, když se uskutečňuje spojení obrazu člověka s jeho Prvoobrazem, Bohem, neboť lidská osobnost nemůže, aniž podlehne rozpadu, pretendovat na to, aby opanovala svou přirozenost, tj. právě svou kvalitu mikrokosmu ve světě.
- Jsme proto za svět zodpovědni. My je to slovo, my je ten logos, který se jím vyslovuje, a jen na nás záleží, zda se rouhá, nebo modlí. Jedině skrze nás kosmos jako pokračování našeho těla může přijmout milost. Vždyť nejen duše, nýbrž i tělo člověka je stvořeno podle Božího obrazu. »Společně byly duše i tělo stvořeny k obrazu Božímu,« píše sv. Řehoř Palama.
- Být »podle Božího obrazu« znamená podle závěrečné analýzy Otců »být bytostí osobní«, tj. bytostí svobodnou, zodpovědnou. Mohli bychom se tázat, proč tedy Bůh učinil člověka svobodným a zodpovědným? Jedině proto, že ho chtěl obdarovat povoláním nejvysostnějším: zbožštěním, theosí. Povolává člověka k tomu, aby se ve směřování, tak nekonečném, jako je nekonečný Sám Bůh, stal skrze milost tím, čím je Bůh Svou přirozeností. Ale tato výzva vyžaduje svobodnou odpověď. Bůh chce, aby tento vzlet byl vzletem lásky. Obecenství bez lásky by bylo mechanické, avšak láska předpokládá svobodu, možnost vybrat si, možnost odmítnout.
- Máme-li být tím, čím má být, kdo miluje Boha, musíme připustit možnost opačného. Musíme připustit možnost vzpoury. Pouze svobodný odpor dává smysl souhlasu. Láska, kterou chce Bůh, není fyzické magnetizování, nýbrž živé vzájemné napětí protikladů. Tato svoboda je od Boha. Svoboda je pečeť naší participace na Božství, svoboda je nejdokonalejší výtvar Boží, svoboda je vrcholné Stvořitelovo dílo.
- Osobní bytost je schopna milovat někoho víc než svou vlastní přirozenost, více než svůj vlastní život. Z toho plyne, že osobnost, onen obraz Boží v člověku, je svoboda člověka ve vztahu k vlastní přirozenosti.
- Bůh činí bytosti, které se jako On — připomeňme si opět Božský Úradek biblické knihy Stvoření — mohou rozhodovat a vybírat. Avšak tyto bytosti mohou činit rozhodnutí namířená i proti Bohu.
- Bůh skutečně vyvolává k životu »druhého«: osobní bytost, schopnou zřít se Toho, jenž ji učinil. Vrchol Boží všemohoucnosti skrývá v sobě snad jakoby bezmocnost Boha, jakési Božské riziko. Osobnost je nejvyšším Božím stvořením právě proto, že Bůh do ní vkládá schopnost lásky, a tudíž i odmítnutí. Bůh své nejdokonalejší stvoření otvírá riziku věčné záhuby vlastně právě proto, aby se stalo nejdokonalejším.
- Proto, jak tvrdí Otcové, člověk musí projít zkouškou, (peira), aby dosáhl vědomí své svobody, vědomí té svobodné lásky, kterou od něho očekává Bůh.

- Bůh se stává bezmocným před lidskou svobodou. Nemůže vůči ní uplatňovat násilí, protože vyšla z jeho všemohoucnosti. Člověk byl stvořen jedině vůlí Boží, ale pouze vůlí Boží nemůže být zbožštěn. Jediná vůle působí ve stvoření, ale dvě — v theosi. Jedna vůle k vytvoření obrazu, avšak dvě k tomu, aby se »obraz« stal »podobenstvím«. Láska Boží k člověku je tak veliká, že tato láska nemůže přinucovat, neboť není lásky bez úcty. Božská vůle bude vždycky pokořovaná blouděním, vybočením, ba i vzpourami vůle lidské, aby ji přivedla k svobodnému souhlasu. Taková je Boží Prozřetelnost. A klasický obraz pedagoga se bude zdát slabým každému, kdo pocítil v Bohu žebráka, který prosí o dar lásky, který čeká u dveří duše a nikdy se nepokusí dveře vylomit.

Literatura

- BELEJKANIČ, I. *Pravoslávne dogmatické bohoslovie I.* Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. ISBN 80-7097-314-5
- MEYENDORFF, J. *Byzantine Theology* v bulharském překladu s názvem: *Vizantijsko bogoslovie.* Bulharský překlad. Sofia: Gal-iko, 1995. ISBN 954-8010-52-6
- LOSSKY, Vladimir. *Dogmatická teologie.* překl. Pavel Aleš. 2. upr. vyd. Praha: Pravoslavné vydavatelství, 1994. [cit. 18-05-2007] Dostupné na WWW: <<http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>>